

TEXNIKA OLIYGOXLARI TALABALARINI TADBIRKORLIKKA O'QITISH VA YO'NALTIRISH ASOSLARI

*Bo'taev To'xtasin-texnika fanlari nomzodi, dotsent
I.A.Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti Qo'qon filiali*

Annotatsiya. Mazkur tadqiqot ishi texnika oliygoxlari talabalarining tadbirkorlik kompetensiyalari o'rganish, ularni tadbirkorlikka yo'naltirish, xamda oliy ta'lim muassasalari talabalarini tadbirkorlik faoliyatiga tayyorlashning xususiyatlari va huquqiy asoslariga bag'ishlangan. Tadqiqot natijalari sifatida tadbirkorlik faoliyati xususiyatlari, ularning xuquqiy asoslari va umumiy yondashuvlar taxlil qilib chiqilgan.

Kalitso'zlar: tijoratlashtirish, oliy ta'lim, "Biznesinkubator", "Innovatsionmarkaz", "Texnopark", "IT markaz", xizmat ko'rsatish sub'ektlari, "Spin-off", mentorlik, amaliy yo'naltirilganlik.

ПРИНЦИПЫ ПОДГОТОВКИ И НАПРАВЛЕНИЯ СТУДЕНТОВ ТЕХНИЧЕСКИХ ВУЗОВ К ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВУ

*Бутаев Тухтасин-кандидат технических наук, доцент
Кокандский филиал Ташкентского государственного университета имени И.А.Каримова*

Аннотация. Данная научно-исследовательская работа посвящена изучению предпринимательских компетенций студентов технических вузов, их направленности на предпринимательскую деятельность, а также особенностям и правовым основам подготовки студентов высших учебных заведений к предпринимательской деятельности. По результатам исследования были проанализированы особенности предпринимательской деятельности, их правовые основы и общие подходы.

Ключевые слова: коммерциализация, высшее образование, «Бизнес-инкубатор», «Инновационный центр», «Технопарк», «IT-центр», сервисные субъекты, «Spin-off», наставничество, практическая направленность.

PRINCIPLES OF TRAINING AND REFERRALING STUDENTS OF TECHNICAL HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS TO ENTREPRENEURSHIP

*Butaev Tukhtasin-candidate of technical sciences, associate professor
Kokand branch of Tashkent State University named after I.A. Karimov*

Abstract. This research work is devoted to the study of entrepreneurial competencies of students of technical universities, their focus on entrepreneurial activity, as well as the features and legal framework for preparing students of higher educational institutions for entrepreneurial activity. Based on the results of the study, the features of entrepreneurial activity, their legal framework and general approaches were analyzed.

Keywords: commercialization, higher education, «Business Incubator», «Innovation Center», «Technopark», «IT Center», service entities, «Spin-off», mentoring, practical orientation.

Kirish. Respublikamiz oliy ta'lim muassasalari oldiga O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi 2019 yil 8 oktabrdagi №PF-5847-son Farmoniga asosan "...oliy ta'lim mazmunini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish, ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarining barqaror rivojlanishiga munosib hissa qo'shadigan, mehnat bozorida o'z o'rnini topa oladigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash tizimini yo'lga qo'yish va oliy ta'lim muassasalarida ta'lim, fan, innovatsiya va ilmiy-tadqiqotlar natijalarini tijoratlashtirish faoliyatining uzviy bog'liqligini nazarda tutuvchi "Universitet-3" konsepsiyasini bosqichma-bosqich joriy etish..." vazifalari qo'yilgan [1].

Oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida yoshlarni oliy ta'lim bilan qamrab olish darajasini 2030 yilga qadar 50 foizga etkazish belgilangan. Bu – kadrlar bozorida o'z o'rnini topishi uchun kuchli kurash boshlanishini anglatadi. Kurashda g'alaba qozonib ishli bo'lish uchun esa faqat diplomli emas, malakali kadr bo'lish ko'proq muhimdir.

Yoshlarni ish bilan ta'minlashda ularning iqtisodiy mustaqillikka erishishlari va hayotda o'z o'rinlarini topib ketishlarida kichik biznes va tadbirkorlik sohasining rivojlanishi eng asosiy omil va manba bo'lib xizmat qiladi.

Tadqiqot usullari va metodologiyasi. Rivojlangan davlatlar tajribasidan ma'lumki, aynan xususiy tadbirkorlikni va kichik biznesni rivojlantirish orqali davlat iqtisodiyotini barqaror sur'atlar bilan

o'sishiga erishi mumkin. Bozor munosabatlarining muvaffaqiyatli rivojlanishi, ichki bozorni zarur tovar va xizmatlar bilan to'ldirishning asosiy manbai muqarrar ravishda, aholi tadbirkorlik faoliyatining shakllanishi bilan bog'liq.

Oxirgi paytlarda quyidagi dalillar tez-tez eshutilmoqda: barcha amaliy faoliyatlar oliy ta'lim dasturlarida aks ettirilishi shart emas. Zero, oliy ta'lim maskani kasb-hunar maktabi ham, oliy tijorat kurslari ham emas, bu alohida turdagi ta'lim muassasasi bo'lib, uning vazifasi mamlakatning intellektual elitesini shakllantirishdan iborat [2,3].

Birinchi, oliy o'quv yurtlarida tadbirkorlikni o'rgatishning muxoliflari bir mulohazani boshqasi bilan almashtirmoqdalar: har bir amaliy faoliyat universitetning o'quv menyusi dasturlari elementiga aylanmasligi kerakligidan, hech qanday amaliy faoliyat universitet ta'limida o'z aksini topib bo'lmaydi, degan xulosa kelib chiqmaydi. Ha, hayot uchun zarur bo'lgan barcha ko'nikmalar universitet tomonidan shakllantirilmaydi kerak. Ammo u jamoat ehtiyoji bo'lgan narsalarni shakllantirishi mumkin! Bo'lmasa, oliy ta'lim nima uchun? «Maktab uchun emas - biz hayot uchun o'qiyamiz» - bu savolga Rossiyaning eng dinamik universitetlaridan birining shiori javob beradi.

Aynan "aqli tadbirkorlik" sohasidagi malakalarning pastligi ko'plab rivojlanib borayotgan mamlakatlarda yuqori texnologiyali tadbirkorlikni rivojlantirish yo'lidagi asosiy to'siqlardan biri hisoblanadi. Bu fakt sotsiologik tadqiqotlarda bir necha bor qayd etilgan, masalan, Global University Entrepreneurial Spirit Students' Survey (GUESSS) [4], shuningdek turli ekspert va hukumat hujjatlarida, xamda, xalqaro tashkilotlarning tavsiyalarida ko'p marta oliy ta'lim tizimidan ushbu ijtimoiy ehtiyojga javob berish yo'llarini izlash so'ralgan.

Ma'lumki keyingi paytlarda oliy ta'lim muassasalari talabalarini dars mashg'ulotlaridan bo'sh vaqtlarida o'z o'zini band qilish, daromad qilish yoki tadbirkorlik faoliyati shug'ullanishlari uchun imkoniyatlar yaratilmoqda. Shu bois talabalarining biznes faoliyatlari bilan shug'ullanishlariga ko'maklashish, imkon yaratish maqsadida oliy ta'lim muassasalari o'zlarining budjetdan tashqari mablag'lari hisobidan "Biznes inkubator", "Innovatsion markaz", "Texnopark", "IT markaz" xizmat ko'rsatish sub'ektlarini hamda "Spin-off" va boshqa unitar, kichik innovatsion korxonalarini tashkil qilishgan.

Talabalarining oliy ta'lim muassasalari dargohlarida tadbirkorlik faoliyatiga kirishishi natijasida faoliyati jarayonlarida paydo bo'lgan muammolarni echimini topish uchun mutaxassislik fanlarini chuqur o'rganishlariga, muvaffiqiyatli tadbirkorlik sub'ektlari bilan aloqa o'rnatishlariga sabab va zaminlar hosil bo'ladi.

Shu bilan birga oliy ta'lim muassasalari talabalarining tadbirkorlik faoliyati shug'ullanib borishi kelgusida mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishning asosiy harakatlantiruvchi kuchi bo'lgan oliy toifadagi tadbirkorlik sinfini shakllantirish imkonini yaratadi [5, 6, 7].

Tadqiqot natijalari. Hozirgi sharoitda jahon va mintaqaviy bozorlarda raqobat keskinlashib borayotgan bir paytda, oliy ma'lumotli, iqtidorli, o'z mutaxassisligi bo'yicha mahsulotlarni yaxshi biladigan, harakatchan, yangicha fikrlaydigan iqtisodiyotining o'zgaruvchan talablariga yaxshi moslasha oladigan kichik biznes, xususiy tadbirkorlik sinfini shakllantirish nihoyatda dolzarb vazifalardan biridir [8].

Oliy ta'lim muassasalari talabalarini tadbirkorlik faoliyatiga tayyorlashning xususiyatlari va huquqiy asoslari mamlakat va muayyan ta'lim muassasasiga qarab farqlanadi. Biroq, ba'zi umumiy xususiyatlar va tamoyillarni ajratib ko'rsatish mumkin:

1. Tadbirkorlik ta'limini integratsiyalash: Oliy ta'lim muassasalari o'z o'quv rejalariga tadbirkorlik ta'limini kiritadi. Bu tadbirkorlik va tadbirkorlik ko'nikmalarini rivojlantirishga bag'ishlangan maxsus kurslar, modullar yoki dasturlarni o'z ichiga olishi mumkin.

2. Amaliy yo'naltirilganlik: Talabalar bilim va ko'nikmalarni tadbirkorlik sohasida amaliy qo'llashga qaratilgan. Talabalarga amaliy tajriba, amaliyot, loyiha ishi va startap loyihalarida ishtirok etish imkoniyatlari taqdim etilishi mumkin [9, 10].

Ta'limda amaliy yo'nalish - bu olingan bilim va ko'nikmalarni haqiqiy amaliy muhitda qo'llashga asoslangan yondashuv. Talabalarining amaliy tayyorgarligini, bilim va ko'nikmalarini real muammo va vazifalarni hal qilishda qo'llash qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan (1-jadval).

1-jadval

Ta'limda amaliy yo'nalishning asosiy tamoyillari va afzalliklari

bilimlarni amaliyotda qo'llash	talabalarga nazariy bilim va ko'nikmalarini bevosita amaliyotda qo'llash imkonini beradi. Ularda haqiqiy muammolarga duch kelish, ularni tahlil qilish va amaliy echim topish imkoniyati mavjud
ko'nikma va malakalarni rivojlantirish	talabalarda muloqot qilish, hamkorlik qilish, tanqidiy fikrlash, muammolarni hal etish, etakchilik va mehnat bozorida talab qilinadigan boshqa ko'nikma va malakalarni shakllantirishga yordam beradi.
tushunish va xotiraning yaxshilanishi	tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bilimlarni amaliy qo'llash materialni yaxshiroq tushunish va eslab qolishga yordam beradi. Talabalar mavzu bo'yicha faol munosabatda bo'lsalar va olgan bilimlarini qo'llasa, bu ularning tushunchalarini mustahkamlaydi va materialni yaxshiroq o'zlashtirishlariga yordam beradi
haqiqiy hayot va martaba yuksalishi uchun tayyorgarlik	talabalarga muvaffaqiyatli martaba va real hayotda amalga oshirish uchun zarur bo'lgan ko'nikma va tajribani rivojlantirishga yordam beradi. Ular o'z bilimlarini muayyan vaziyatlarda qanday qo'llash va jamoada qanday samarali ishlashni tushunish imkoniyatiga ega bo'ladilar
real dunyo bilan aloqa	ta'lim va real dunyo o'rtasidagi aloqani ta'minlaydi. Talabalar haqiqiy mijozlar, tashkilotlar yoki loyihalar bilan ishlashlari mumkin, bu esa ular ishlayotgan muhitning haqiqiy ehtiyojlari va talablarini tushunishga yordam beradi.

Ta'limda amaliy yo'nalish turli usullar va mashg'ulotlar, masalan, seminarlar, loyiha ishlari, amaliyotlar, tashqi hamkorlik va o'quvchilarga real hayotdagi muammolar va vaziyatlar bilan faol munosabatda bo'lish imkonini beradigan boshqa shakllar orqali amalga oshirilishi mumkin.

3. Mentorlik va maslahat: Talabalar tadbirkorlikka tayyorlanayotganda tajribali tadbirkorlar va ekspertlardan yordam hamda maslahat oladilar. Mentorlar talabalarga g'oyalarni ishlab chiqish, biznes-rejalar tuzish va boshqa amaliy masalalarni hal qilishda yordam berishi mumkin.

Konsalting (konsultatsiya):

- mutaxassis fikri: maslahatchi talabaga aniq savollar, muammolar yoki vazifalarni hal qilishda yordam berish uchun ma'lum bir sohada o'z tajribasi va tajribasini taqdim etadi.
- tahlil va baholash: maslahatchi talabaning holati yoki muammosini tahlil qiladi va baho beradi, shuningdek, aniq maqsadlarga erishish uchun tavsiyalar va strategiyalar beradi.
- ko'nikmani rivojlantirish: maslahatchi yo'l-yo'riq, fikr-mulohaza va amaliy mashg'ulotlar orqali talabaga ma'lum ko'nikma yoki malakalarni rivojlantirishga yordam berishi mumkin.
- muammoni hal qilish: maslahatchi talabaga o'qish, martaba yoki shaxsiy hayotida duch keladigan muammolarni aniqlash va hal qilishda yordam beradi.
- fikr-mulohaza va qo'llab-quvvatlash: maslahatchi talabaga fikr-mulohazalarni taqdim etadi, uni qo'llab-quvvatlaydi va uning shaxsiy va professional o'sishini rag'batlantiradi.

Mentorlik va maslahat shaxsiy rivojlanish, kasbiy muvaffaqiyat, o'qish va martabadagi to'siqlarni engib o'tishga intilgan talabalar uchun foydali vosita bo'lishi mumkin. Ushbu yondashuvlar talabalarga o'zlarining qiziqishlari bo'yicha tajribali va muvaffaqiyatli shaxslardan yordam, donolik va yo'l-yo'riq olishga yordam beradi.

4. Asosiy ko'nikmalarni shakllantirish: Talabalarni tadbirkorlikka tayyorlash, shuningdek, etakchilik, muloqot, vaqtni boshqarish, taqdimot ko'nikmalari, tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish kabi asosiy ko'nikmalarni rivojlantirishni o'z ichiga oladi. Ushbu ko'nikmalar muvaffaqiyatli tadbirkorlik uchun zarur deb hisoblanadi.

Asosiy ko'nikmalarni shakllantirish ta'limning muhim vazifasidir, chunki ular shaxsiy rivojlanish, kasbiy muvaffaqiyat va tez o'zgaruvchan dunyoga moslashishda muhim rol o'ynaydi.

Ushbu asosiy ko'nikmalar turli usullar, jumladan, amaliy loyihalarda faol ishtirok etish, boshqa talabalar va mutaxassislar bilan hamkorlik qilish, simulyatsiya va o'yinlar, bilimlarni real vaziyatlarda amaliy qo'llash orqali rivojlanishi mumkin.

5. Huquqiy asos: O'quv jarayonida tadbirkorlik faoliyatining huquqiy jihatlari ham hisobga olinadi. Talabalar tadbirkorlik huquqi, korxonani ro'yxatdan o'tkazish va boshqarishning huquqiy

jihatlari, intellektual mulkni himoya qilish va biznesning boshqa huquqiy jihatlari bo'yicha asosiy bilimlarga ega bo'ladilar.

Ta'lim kontekstidagi qonunchilik bazasi ta'lim jarayonlari va ta'lim tizimi ishtirokchilari o'rtasidagi munosabatlarni tartibga soluvchi qonunchilik va me'yoriy-huquqiy bazani belgilaydi. Ular o'quvchilar, o'qituvchilar, ta'lim muassasalari va ta'lim sohasidagi boshqa ishtirokchilarning huquq va manfaatlarini huquqiy himoya qiladi. Har bir mamlakat yoki mintaqa turli xil huquqiy bazaga ega bo'lishi mumkin, ammo bu erda bir nechta umumiy fikrlar mavjud:

Shuni ta'kidlash kerakki, ta'limning huquqiy asoslari dinamik bo'lib, jamiyatdagi ijtimoiy, iqtisodiy va texnologik o'zgarishlarga muvofiq vaqt o'tishi bilan o'zgarishi mumkin.

6. Qo'llab-quvvatlash va moliyalashtirish: Oliy ta'lim muassasalari talabalarga o'z biznesini boshlash uchun yordam va mablag'lardan foydalanish imkoniyatini taqdim etishi mumkin. Bunga boshlang'ich inkubatsiya dasturlari, biznes g'oyalari tanlovlari, moliyaviy yordam yoki investorlarga kirish kiradi.

Ta'lim tizimida mavjudlik, sifat va tenglikni ta'minlash uchun ta'limni moliyalashtirish muhim ahamiyatga ega. Moliyaviy resurslarning adolatli taqsimlanishini ta'minlash, o'quvchilarning turli guruhlari va ta'lim muassasalari ehtiyojlarini hisobga olish, shuningdek, mablag'lardan foydalanishda shaffoflik va samaradorlikni ta'minlash muhim ahamiyatga ega.

Huquqiy baza mamlakatga qarab farq qilishi mumkin va unga biznes qonunlari, intellektual mulk to'g'risidagi qonunlar, biznesni ro'yxatga olish to'g'risidagi qonunlar va boshqa tegishli qoidalar kiradi.

Shuni alohida ta'kidlash joizki, talabalarni tadbirkorlik faoliyatiga tayyorlash nazariy mashg'ulotlarni amaliy tajriba bilan uyg'unlashtirish va talabalarning tadbirkorlik sohasida maksimal samaradorligi va muvaffaqiyatini ta'minlash uchun qo'llab-quvvatlash zarur.

Xulosa. Mamlakatimizda bozor munosabatlarini chuqurlashtirish, iqtisodiyotni erkinlashtirish va globallashtirish yo'lidan borayotgan jarayonda yangicha faoliyat olib borish va yangicha fikrlash uslublarini talab etmoqda. Bozor iqtisodiyoti hayotimizda tobora kengroq ko'lam olayotgan sharoitda muxandislik sohasida ta'lim olayotgan raqobatbardosh kadr bo'lishi uchun ko'p qirrali bilimga ega, chuqur mulohaza va mushohada asosida faoliyat olib borishda qodir, o'z ishini puxta egallagan mutaxassis hamda tadbirkorlik kompetensiyalariga ega bo'lishi shart. Ayniqsa, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik kabi o'ta murakkab va nozik sohada band bo'lgan amaliyotchilarga juda yuqori talablar qo'yiladi. Negaki mavjud holatlardan maqbul darajada foydalanish, hamda mamlakatning iqtisodiy o'sishiga, tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanuvchi korxonalar va tashkilotlarning moliyaviy mablag'larini maksimallashtirishda hamda ularni mablag'lar bilan ta'minlashda o'ziga xos xususiyatlarini yaxshi bilishi, iqtisodiy jihatdan turli xulosalar chiqarish ularning to'g'ri va asosli ekanligini isbotlab bera olishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

[1]. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktabrdagi "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi №PF-5847-son farmoni. Toshkent. 2019 y. <https://lex.uz/docs/4545884>

[2]. Kasimakhunova, A. M., and T. Butaev. «Methods of Developing Entrepreneurial Competencies in Students of Engineering Education. «European journal of innovation in nonformal education 2.1 (2022): 309-315.

[3]. Kasimakhunova, A. M., and T. Butaev. Methods of teaching students entrepreneurship and rules of working with business// Educational and Pedagogical Sciences. 2022

[4]. <http://www.guesssurvey.org>

[5]. Atajonova S.B., Turgunova N., Reforming and modernizing the education system based on innovative ideas and digital technologies//Indonezia 16.02.2021

[6]. Atajonova S.B. Texnika oliy o'quv yurtlarida maxsus fanlarni o'qitishning yangi innovatsion usullarini joriy etish metodikasi algoritmi //NamMTI ilmiy-texnika jurnali 25.12.2022, № 1 maxsus son, -B.617-623

[7]. David Clutterbuck . «The Talent Wave: Why Succession Planning Fails and What to Do About It» (2013)

[8]. Saras Sarasvathy. «Effectuation: Elements of Entrepreneurial Action» (2019)

[9]. Jeanne Liedtka. «Design Thinking for the Greater Good: Innovation in the Social Sector» (2017)

[10]. Ellen Ensher. «Women's Career Development Across the Lifespan: Insights and Strategies for Women, Organizations, and Adult Educators» (2018)

[11]. Kasimakhunova A.M., Atajonova S.B., Use of innovative learning methods in the classes on the subject: «Theory of automatic control»// Scientific-technical journal STJ FerPI, 2021, T.24, №6 pp. 147-151